

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ

CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE FORM OF PRIVATE PROSECUTION

Лугіна Н.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права та криминології
Університет державної фіскальної служби України

Захарків Т.І., студент IV курсу
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

Юрченко В.І., студент IV курсу
Навчально-науковий інститут права
Університету державної фіскальної служби України

Стаття присвячена актуальним питанням кримінального процесу, що постають під час використання правового інституту приватного обвинувачення. Проаналізовано підходи різних учених до визначення категорії «приватне обвинувачення», встановлено ознаки та кримінальні правопорушення, що розслідуються у формі приватного обвинувачення. Автори звернули увагу на те, що специфіка провадження у формі приватного обвинувачення зумовлена характером учиненого кримінального правопорушення, ступенем його тяжкості, фактом заподіяння шкоди конкретній юридичній чи фізичній особі, особливостями взаємин між потерпілим та особою, яка вчинила правопорушення, що дає змогу говорити про високу ймовірність їх примирення, пошуком балансу між інтересами особи, яка постраждала від кримінального правопорушення, і держави. Розглянуто групу злочинних проявів, які належать до кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення, що передбачені в КК України. Автори проаналізували специфіку кримінального провадження у формі приватного обвинувачення, яка проявляється в низці моментів: статусі заявника й обвинувача, порядку відкриття кримінального провадження, особливостях доказування, можливості в будь-який момент його закрити тощо. Визначено, що за своєю правовою природою приватне обвинувачення є передбаченим у межах кримінального провадження засобом захисту приватних прав особи, порушення яких відбулося внаслідок кримінально-карного діяння, що передбачає покладання на обвинувача обов'язку підтримувати й доводити правомірність пред'явленого ним обвинувачення.

У процесі дослідження з'ясовано, що приватне обвинувачення як різновид кримінальної процесуальної діяльності реалізується в рамках спеціальної правової процедури, що дає змогу приватному обвинувачеві висловити власну волю стосовно необхідності притягнення винуватих до кримінальної відповідальності, також з'ясовано, що для проваджень приватного обвинувачення встановлені особливі підстави їх закриття, що розширюють коло обставин, якими регламентоване закриття кримінальних проваджень як публічного, так і приватно-публічного обвинувачення та які зумовлені диспозитивним характером приватної форми кримінального переслідування.

Ключові слова: обвинувачення, приватне обвинувачення, потерпіла особа, ознаки приватного обвинувачення, реалізація приватного обвинувачення.

The article discusses current issues of the criminal process, which arise when using the legal institution of private prosecution. The approaches of various scholars to determine the category of "private prosecution" are analyzed, signs and criminal offenses are established, investigated in the form of private prosecution. The authors drew attention to the specifics of the production in the form of a private prosecution due to the nature of the crime committed, the degree of its severity, the fact of causing harm to a particular legal entity or individual, the characteristics of the relationship between the victim and the person who committed the offenses, suggests a high probability of reconciliation, finding a balance between the interests of the person victim of a felony and state. The article considers a group of criminal manifestations that relate to criminal offenses in the form of a private charge, which are provided for in the Criminal Code of Ukraine.

The article considers a group of criminal manifestations that relate to criminal offenses in the form of a private charge, which are provided for in the Criminal Code of Ukraine. The authors analyzed the specifics of criminal proceedings in the form of a private prosecution, which manifests itself in a number of points: the status of the applicant and the prosecutor, the procedure for opening a criminal proceeding, the features of the evidence, the possibility of closing it at any time, and the like. It has been determined that, by its legal nature, a private prosecution acts as a means of protecting private rights of a person provided for in criminal proceedings, the violation of which occurred as a result of a criminal offense, imposes an obligation on the prosecutor to support and prove the legitimacy of the charges against him.

During the study, it was found that a private prosecution, as a form of criminal procedural activity, is implemented as part of a special legal procedure that allows a private prosecutor to express his will about the need to bring perpetrators to criminal responsibility, it was also established that special grounds for their closure were established for private prosecution proceedings expanding the range of circumstances that govern the closure of criminal proceedings of both public and private-public prosecutions, and caught by the dispositive nature of the private form of criminal prosecution.

Key words: prosecution, private prosecution, injured person, signs of private prosecution, implementation of a private prosecution.

Побудова правової держави та громадянського суспільства в незалежній Україні має на меті вирішити питання про співвідношення прав та інтересів окремої особи й держави, розмежування сфер можливого їх пересікання інтересів і підтримки один одним у тому числі в межах кримінальної процесуальної діяльності. Особливо гострого характеру ця проблема набуває за необхідності кримінально-правового захисту особистих майнових і немайнових прав громадян від злочинних посягань, у тому числі від кримінальних правопорушень приватного обвинувачення.

Саме в цій формі, урахувавши приватний характер обвинувачення, дії держави в особі правоохоронних і судових органів повинні відбуватися виключно на основі співпраці особи й держави, побудованій на взаємоповазі

прав та інтересів один одного. Тому належність кримінальних правопорушень приватного обвинувачення є своєрідним показником існування й розвитку правової держави та суспільства.

Відкриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та процес доказування становить основний зміст кримінальної процесуальної діяльності слідчого, передбачає необхідність проведення різноманітних планових наукових досліджень з використанням сучасних знань. Вивчення зазначеної проблеми полягає в тому, що хоча в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) інституту приватного обвинувачення присвячено главу 36, проте наявний невинуватого малий відсоток його практичного застосування. Це, у свою чергу, потребує детального теоретичного дослідження.

Інститут приватного обвинувачення був предметом наукового дослідження в працях таких відомих вітчизняних і зарубіжних учених, як Ю.П. Аленін, В.П. Бахін, В.К. Весельський, Г.П. Власова, Ю. Гурджі, Ю.В. Кореневський, А.М. Ларін, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, І.З. Рогатинська, С.М. Стаховський, П.В. Цимбал, Л.Д. Удалова й інші.

Незважаючи на досить широке дослідження інституту приватного обвинувачення, серед учених немає єдиної думки з приводу вказаних проблем. Деякі дослідники з питань приватного обвинувачення розуміють його як особливий порядок розгляду справ цієї категорії або як форму спрощеного провадження в межах диференціації кримінального процесу [1, с. 56].

М.В. Новіков під приватним обвинуваченням (у процесуальному сенсі) розуміє «особливий вид кримінально процесуальної діяльності в межах спеціальної правової процедури, яка дозволяє приватному обвинувачу висловлювати свою обов'язкову для державних органів волю в кримінальному переслідуванні обвинуваченого під час порушення кримінальної справи, підтримання обвинувачення в суді та відмови від обвинувачення» [2, с. 20–21].

У юридичних словниках приватне обвинувачення визначають як «форму провадження за кримінальними справами, які порушуються не інакше як за скаргою потерпілого (або його представника) і підлягають закриттю за примиренням потерпілого з обвинуваченим, або як одну з форм провадження у кримінальному судочинстві, що передбачає притягнення особи, винної у скоєнні злочину, до кримінальної відповідальності не інакше як за скаргою потерпілого, на якого покладається обов'язок підтримувати обвинувачення у суді» [3, с. 709].

Деякі науковці вважають, що специфіка провадження у формі приватного обвинувачення зумовлена характером учиненого кримінального правопорушення, ступенем його тяжкості, фактом заподіяння шкоди конкретній юридичній чи фізичній особі, особливостями взаємин між потерпілим та особою, яка вчинила правопорушення, що дає змогу говорити про високу ймовірність їх примирення, пошуком балансу між інтересами особи, яка постраждала від кримінального правопорушення, і держави [4, с. 659].

У КПК України (ч. 1 ст. 477) уперше на законодавчому рівні надано визначення поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення: провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, перелік яких передбачений КПК України. Але законодавець не враховує в цьому визначенні всіх ознак указаної форми провадження.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство зараховує до категорії приватного обвинувачення понад шістьдесят складів злочинів.

Основною групою злочинних проявів, які належать до кримінальних правопорушень у формі приватного обвинувачення, є кримінальні правопорушення, передбачені такими статтями КК України: ч. 1 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження), ч. 1 ст. 126 (умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, без обтяжуючих обставин), ст. 126-1 (домашнє насильство), ч. 1 ст. 129 (погроза вбивством без обтяжуючих обставин), ст. 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби) тощо. Варто також зазначити, що до кримінальних правопорушень приватного обвинувачення тепер також належать і деякі більш тяжкі злочини, якщо вони вчинені чоловіком або дружиною потерпілого. Це є злочини, передбачені такими статтями КК України: ч. 2 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин),

ч. 2 ст. 126 (побої й мордування за обтяжуючих обставин, за винятком випадків, якщо такі дії вчинені групою осіб), ст. 128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження) тощо. У статті 126.1 необхідно зазначити низку заходів, які повинні провести представники правоохоронних органів незалежно від волі потерпілого [5].

Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням у системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність [6, с. 345–349]. На нашу думку, кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення має власну специфіку, яка проявляється в низці моментів: статусі заявника й обвинувача, порядку відкриття кримінального провадження, особливостях доказування, можливості в будь-який момент його закрити тощо. Попри всі відмінності в характері процесуальної форми такого кримінального провадження, важливі питання, у чому саме полягає його правова природа, які кримінальні правопорушення й на яких підставах зараховують до таких, розслідуються у формі приватного обвинувачення.

Отже, за своєю правовою природою приватне обвинувачення є передбаченим у межах кримінального провадження засобом захисту приватних прав особи, порушення яких відбулося внаслідок кримінально-караного діяння, що передбачає покладання на обвинувача обов'язку підтримувати й доводити правомірність пред'явленого ним обвинувачення [5].

Приватне обвинувачення як різновид кримінальної процесуальної діяльності реалізується в рамках спеціальної правової процедури, що дає змогу приватному обвинувачеві висловити власну волю стосовно необхідності притягнення винуватих до кримінальної відповідальності [7, с. 17].

Для проваджень приватного обвинувачення встановлені особливі підстави їх закриття, що розширюють коло обставин, якими регламентоване закриття кримінальних проваджень як публічного, так і приватно-публічного обвинувачення та які зумовлені диспозитивним характером приватної форми кримінального переслідування [8, с. 43]. Тому варто підкреслити суттєву рису інституту приватного обвинувачення, що полягає в дії такої засади, як диспозитивність, як у матеріальному, так і в процесуальному проявах. Це, у свою чергу, передбачає обов'язкову наявність особи, яка зацікавлена в оголошенні підозри, наділена для реалізації цієї функції відповідними правами й обов'язками та яка у зв'язку з цими обставинами повинна докласти певних зусиль до її висунення та підтримання.

Важливою умовою приватного обвинувачення є відшкодування шкоди потерпілому. Питання відшкодування шкоди потерпілому в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення може здійснюватися на підставі угоди про примирення або без неї.

Визначальним для кримінального провадження у формі приватного обвинувачення є положення ч. 4 ст. 22 КПК України, що у випадках, передбачених КПК України, повідомлення особі про підозру в учиненні кримінального правопорушення може здійснюватися (крім самого прокурора) слідчим за погодженням із прокурором [9].

Отже, досить значним за обсягом винятком із цього правила, який визначається засадою диспозитивності (ст. 26 КПК України), є кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого, проти прав, свобод і законних інтересів якого вчинено кримінальне правопорушення, і відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення є безумовно підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення.

Отже, юридичне значення відсутності заяви потерпілого, якщо кримінальне провадження може бути розпочате не інакше як за заявою потерпілого, визначається виключно кримінальним процесуальним законодавством, і прямого співвідношення з нормами КК України, на нашу думку, не має й не повинно бути.

Важливою також, як нам видається, є участь захисника, що є важливою гарантією забезпечення права на захист у кримінальному процесі.

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», прийнятого Верховною Радою України 5 липня 2012 року, захист – вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування в кримінальному провадженні, особи, щодо якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справ про адміністративне правопорушення.

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити такі висновки.

Приватне обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, кримінальне переслідування за вчинення якого передано державою на розсуд потерпілої особи, яке висунуте за наявності заяви потерпілого або його законного представника й реалізується в рамках спеціальної правової процедури.

Таку форму кримінального провадження, як приватне обвинувачення, характеризують такі ознаки: твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, має місце

тільки з боку потерпілої особи або її законного представника, обов'язкова наявність заяви потерпілої особи, яка містить її волевиявлення про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила стосовно неї діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, офіційна підтримка ініціативи потерпілої особи про притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка вчинила стосовно неї діяння, з боку органу публічної влади тощо.

На основі аналізу чинного переліку кримінальних правопорушень, що можуть розслідуватися у формі приватного обвинувачення, доцільно їх класифікувати за такими критеріями: за видами сфер (особисті немайнові інтереси, які належать до духовного життя людини (думки, почуття тощо), сфера безпосереднього спілкування (листування, телефонні розмови, телеграфні повідомлення й інші способи передачі особистої інформації), сфера особистого й сімейного побуту (володіння, користування, розпорядження своєю приватною власністю) тощо. Провадження у формі приватного обвинувачення є особливим провадженням у системі кримінального процесу, що передбачає його окреме правове врегулювання в межах самостійного правового інституту, що має певну процесуальну своєрідність. Те, що провадження у формі приватного обвинувачення має свої особливості, важко заперечувати. Це проявляється в таких моментах: у статуті засновника й обвинувача; у порядку відкриття провадження; в особливостях доказування; у можливості в будь-який момент закрити провадження тощо.

Уважаємо за доцільне доповнити ч. 2 ст. 52 КПК України пунктом 9 і викласти в такій редакції: «обов'язкова участь захисника щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються в учиненні тяжких злочинів, що розслідуються у формі приватного обвинувачення», з метою розширення гарантій реалізації засад кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Якимович Ю. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства / под ред. И. Карасева. Томск : Изд-во Том. ун-та, 1991. 138 с.
2. Новиков М. Перспективы развития дел частного обвинения по законодательству России. *Мировой судья*. 2010. № 4. С. 20–21.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.
4. Кримінальний процес : підручник / за ред. В. Тація, Ю. Грошевого, О. Капліної, О. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 126.1.
6. Предместников О. Потерпілий як сторона обвинувачення в справах приватного обвинувачення. *Форум права*. 2009. № 2. С. 345–349.
7. Дорошков В. Руководство для мировых судей. Дела частного обвинения. Москва : НОРМА, 2001. 272 с.
8. Малярчук Н.В. Підстави закриття кримінальної справи приватного обвинувачення. *Наше право*. 2010. № 1 С. 43–49.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–13. Ст. 88.